

Однако в целях более эффективной социокультурной и конфликтологической адаптации иностранных студентов в стране пребывания следует, на наш взгляд, использовать не только эстетические, но и (в большей мере) коммуникативные возможности языка художественной литературы, то есть не меньшее, если не большее внимание на занятиях уделять формированию навыков лингвистической, страноведческой и лингвострановедческой компетенции.

Лишь вооружив иностранных учащихся всем комплексом вышеупомянутых навыков, мы дадим им возможность с минимальными потерями преодолеть различные конфликтные ситуации в процессе их интеграции в новую социокультурную среду.

Список литературы: 1. Смирнова Н.В. Образовательный процесс как форма воспроизводства социальности. – Оренбург: изд-во Оренбургского государственного университета, 2000. 2. Кулибина Н.В. Художественный текст в лингводидактическом осмыслении. – М., 2001. – 124 с. 3. Пассов Е.И. Диалог культур: социальный и образовательный аспекты. – Мир русского слова, 2001, № 2.

*Петренко М.В.
м. Харків, Україна*

ВЗАЄМОДОПОМОГА І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ (ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

У найбільш загальному розумінні, просоціальна поведінка являє собою вчинки, що здійснюються однією людиною для іншої і заради її користі. У загальній категорії просоціальної поведінки виділяється два підтипи: доброта і чистий альтруїзм. Доброта – це дії, призначені для того, щоб принести користь іншій людині, без отримання зовнішньої винагороди. Однак при цьому допускається можливість внутрішньої винагороди (самосхвалення, почуття гордості за себе і т.д.). Чистий же або «істинний» альтруїзм це дії, спрямовані виключно на покращення чийогось добробуту або життя, без отримання ані зовнішньої, ані внутрішньої винагороди.

Проблема просоціальної поведінки розроблялась переважно в західній психології, починаючи з 20–30 років ХХ століття. Однак більш пильну увагу даній темі почали приділяти в 70-х роках.

Формами прояву просоціальної поведінки можуть бути допомагаюча поведінка, симпатія, доброта, милосердя, благодійність, турбота, донорство, волонтерство, участь у некомерційних соціальних проектах і т.д.

Мотивами і факторами, що обумовлюють допомогу іншій людині можуть виступати досить різні речі, тому треба розглянути основні підходи до розуміння причин просоціальної поведінки. Еволюційна психологія, зокрема, соціобіологічний підхід, виходить з існування двох типів альтруїстичної поведінки: заснованої на захисті власного роду і заснованої на взаємному обміні. Альтруїстична поведінка, що заснована на захисті власного роду, розглядалася в роботах англійського біолога Д. Гамільтона, який розвинув концепцію родового відбору або внутрішньої узгодженості. Його теорія з математичною точністю показує, що особини всередині виду матимуть найбільший успіх у відтворенні, якщо будуть допомагати сородичам так, що вигода реципієнта буде значно перевищувати витрати / збитки для донора [3]. З точки зору цього дослідника, дії окремої людини спрямовані не стільки на виживання її самої, скільки на виживання її генотипу.

Безліч досліджень, заснованих на методах «розігрування ролей» або на «що якщо» методах виявили, що така змінна, як близькість спорідненості, була пов'язана з очікуваннями надання допомоги, з обуренням при відмові в допомозі і з готовністю здійснювати допомогу. Використовуючи антропологічні дані, S. Essock-Vitale і M. McGuire знайшли підтвердження наступних чотирьох гіпотез:

а) родичі швидше будуть надавати один одному безвідплатну допомогу ніж неродичі;

б) родичі будуть надавати більше допомоги ніж неродичі, при цьому обсяг наданої допомоги тим більший, чим ближче ступінь споріднення;

в) друзі більш схильні до взаємного обміну;

г) великі подарунки та довгострокові позики, найбільш імовірно, будуть від родичів.

Згідно соціобіологічної перспективи, людина з більшою ймовірністю надасть допомогу тим, до кого вона відчуває «сімейні» почуття (подібні до тих які вона відчуває по відношенню до членів своєї сім'ї). Якщо просоціальна дія мотивована (безсумнівно, несвідомим) бажанням сприяти своєму власному генетичному виживанню, тоді люди повинні допомагати тим, хто схожий на них зовні, особистісно, а також людям з подібними установками.

Хоча теорія відбору родичів відповідає на багато питань, вона не пояснює всіх випадків альтруїстичної поведінки. У людей і багатьох інших тварин неодноразово зазначалося самовіддане і часто ризиковане служіння абсолютно стороннім індивідам.

Для пояснення того факту, що люди регулярно надають допомогу неродичам, еволюційна теорія пропонує підхід, заснований на понятті взаємної допомоги (взаємного обміну), яке ввів в сучасну еволюційну

теорію R. Trivers. В усіх людських культурах існує норма взаємності, яка зобов'язує людей відшкодовувати допомогу, яку вони отримали. R. Trivers показав, що взаємодопомога зустрічається також і серед тварин. Ті види, у яких гени стимулювали таку взаємодію, частіше виживали [10]. Згідно R. Trivers, взаємний альтруїзм включає в себе а) «ціну» альтруїстичного вчинку для самого альтруїста, б) вигоду для одержувача, в) часовий проміжок між одержанням допомоги та можливістю «відплатити» альтруїсту тим же. Через «відстрочку платежу», багато дослідників наполягають, що альтруїзм, заснований на взаємному обміні не є власне альтруїзмом [9].

Дослідники, що належать до психоаналітичного напрямку вважають, що навіть якщо поведінка людини зовні виглядає як альтруїстична, за своєю внутрішньою будовою вона такою не є. Якщо порівнювати з визначенням, то вона ґрунтується або на прямому очікуванні винагороди або заохочення (випадок маніпуляції), або зовнішні винагороди не мають цінності, однак людина діє, скоріше «допомагаючи» собі, піднімаючи свою самооцінку, компенсуючи власні проблеми і т. п.).

Так, А. Фрейд у своїй роботі «Психологія» Я «і захисні механізми» [4] розглядає питання альтруїзму як засобу захисту слабкого Еґо. Автор каже, що механізм проєкції, один з найбільш поширених захисних механізмів, може змінювати відносини між людьми, причому як в гіршу, так і в кращу сторону. А. Фрейд намагається розкрити більш детально механізм подібної поведінки: Супер-Еґо в такій ситуації «санкціонує» виконання того чи іншого бажання тільки в тому випадку, коли воно перестав бути пов'язаним із власним Еґо людини. Слід зазначити, що в такому випадку механізм проєкції часто поєднується з ідентифікацією. Цей захисний механізм дозволяє людині, по-перше, проявити дружній інтерес до задоволення іншими своїх інстинктів і, таким чином, задовольнити свої власні, а по-друге, вивільнити загальмовану активність, енергію, призначену для задоволення пригнічених бажань в русло «допомоги» чи «участі» в проблемі іншої людини.

Представники пізнього психоаналізу Е. Фромм і К. Хорні також обговорюють у своїх роботах можливість вирішення індивідом власних проблем через механізм проєкції, коли суб'єкт замість того, щоб реалізувати себе, починає облаштовувати життя іншого, брати діяльну участь в його проблемах. Зовні це може бути альтруїстичною поведінкою, проте її мотиваційний механізм швидше пов'язаний з еґоїстичними устремліннями. [5, 6].

На сьогоднішній день відомо безліч різних випадків надання або ненадання допомоги в залежності від ситуації. Ситуаційний підхід до розгляду просоціальної поведінки довгий час був ведучим.

Найбільш яскраво ілюструють вплив ситуації на надання допомоги дослідження В. Latane і J. Darley [8]. Інсценувавши надзвичайні ситуації, вони з'ясували, що такий ситуативний фактор, як присутність в них спостерігачів, значно зменшує ймовірність втручання. Автори припустили, що присутність інших людей призводить до того, що відповідальність за події може бути поділена між спостерігачами. Цей ефект отримав назву «дифузія відповідальності». Поряд з дифузією відповідальності виникає дифузія провини, тому що люди вважають, що у великій групі не може бути індивідуальних звинувачень.

На початку 80-х висновки В. Latane і J. Darley були розширені другою теорією втручання спостерігачів – модель «збудження/витрати-винагороди» (С. Clark, J.F. Dovidio, G. Gaertner, J.A. Piliavin). Така модель передбачає, що спостерігачі, бачачи надзвичайну ситуацію і жертву, будуть відчувати негативне емоційне збудження і захочуть надати допомогу для того, щоб зняти цей особистісний дистрес. При цьому є три умови, за яких допомога надається максимально:

1) при сильному збудженні (якщо негативне збудження стимулює допомогу, то чим більше збуджуються спостерігачі коли бачать надзвичайну ситуацію, тим вірогіднішою буде допомога);

2) коли між жертвою і особою, що допомагає, встановлюється зв'язок «ми» (спостерігачів сильніше зачіпає надзвичайна ситуація, що виникла з людьми, з якими вони відчують внутрішній зв'язок);

3) коли ослаблення збудження за рахунок надання допомоги передбачає маленькі витрати і великі винагороди.

Одним із прикладів вивчення особистісних передумов альтруїзму у вітчизняній психології є робота Л.М. Антілоговой, присвячена аналізу ролі альтруїзму у професійній діяльності соціального працівника [1]. Залежність різних рівнів альтруїстичної поведінки від особистісних властивостей людини в роботі цього автора вивчалася за допомогою методики ТАТ і 16-факторного опитувальника Р. Кеттелла. Отримані Л.М. Антілоговою дані говорять про те, що високий рівень прояву альтруїзму забезпечується і залежить від впливу зовнішнього середовища, емоційної стійкості індивіда, стійких вольових властивостей, вольового контролю, вираженості вчинків, сміливості, гнучкості в судженнях. І навпаки, якщо виявляються підвищена тривожність (фактор О), ергонапруга (фактор Q4), а також зайва підозрілість (фактор L), то це значною мірою знижує прояв альтруїзму.

Крім того, тенденція здійснювати просоціальні дії пов'язана з рівнем самоактуалізації особистості. Зокрема, емпіричне дослідження цього взаємозв'язку було здійснено в роботі Є.А. Коломійця [2].

У вітчизняній психології особлива увага приділяється розгляду ціннісно-змістового аспекту просоціальної спрямованості особистості

(К.О. Абульханова-Славська, Б.С. Братусь, Ф.Ю. Василюк, О.М. Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн, В.М. Русалов). Основним постулатом розробок даних авторів є той факт, що суть життєвих цілей і сенсів визначає просоціальна спрямованість особистості. Особистість, орієнтована на реалізацію сенсу, в якому відображаються загальнолюдські цінності, є як творцем свого життя, так і каталізатором, що сприяє творчості інших людей.

У якості фактора, що зумовлює допомогу іншій людині може виступати така якість як емпатія. Відомий підхід до розуміння природи альтруїзму через здатність до співпереживання був запропонований С.Д. Watson і колегами, і носить назву «Гіпотеза емпатичного альтруїзму» (empathy-altruism hypothesis). Відповідно до цієї гіпотези, надання допомоги може бути продиктовано як альтруїстичними так і егоїстичними мотивами.

С.Д. Watson вважає, що якщо ми відчуваємо емпатію по відношенню до іншої людини, то ми будемо надавати їй допомогу з чисто альтруїстичних спонукань, незалежно від того, чи покрийє очікувана винагорода наші витрати [7].

Таким чином, можна зазначити, що в психології немає єдиного погляду на проблему просоціальної поведінки. Можливо, є необхідність створення інтегрального підходу, що буде включати до себе як умога більше чинників, які впливають на здійснення акту допомоги.

Список літератури: 1. Антилогова Л.Н. Альтруизм и его роль в деятельности социального работника / Л.Н. Антилогова // Социальная работа в Сибири. Сборник научных трудов. – Кемерово: Кузбассвузиздат. – 2004. – С. 35–44 2. Коломиец Е.А. Самоактуализация как фактор формирования установки на альтруизм / Е.А. Коломиец // Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. Серия : Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика. – 2009. – Т. 15. № 4 – С. 217–220 3. Палмер Дж. Эволюционная психология. Секреты поведения Homo sapiens / Дж. Палмер, Л. Палмер. – СПб. : Прайм-еврознак, 2003. – 384 с 4. Фрейд А. Психология Я и защитные механизмы / Анна Фрейд : пер. с англ. – М. : Педагогика, 1993. – 144 с 5. Фромм Э. Искусство любить: исследование природы любви / Эрих Фромм, – М. : Педагогика, 1990. – 160 с, 109. 6. Хорни К. Невротическая личность нашего времени / Карен Хорни. – М. : Айрис-Пресс, 2004. – 464 с 7. Watson C.D. How social an animal? The human capacity for caring. // American Psychologist, 1990. – V.45/ – P. 336–346 8. Latane B. Bystander «Apathy» / B. Latane, J. Darley // American Scientist. – 1969. – Vol. 57. – P. 244–268 9. Sober E. What is evolutionary altruism? // Can. J. Philos. – 1988. – Vol. 14. – P. 75–99 10. Trivers R.L. Social evolution. – Menlo Park, CA: Benjamin/ Cummings, 1985. – 479 p